

Marian Gabrowski

## ZAGADKI KAMIENNEGO KRZYŻA Z OKRZESZYNA

Od wielu lat poszukuję kamiennych znaków wyznaczających dawne granice dóbr cystersów z Krzeszowa, dlatego też z dużym zainteresowaniem przeczytałem niegdyś w Słowniku geografii turystycznej Sudetów wzmiankę o kamiennym krzyżu z Okrzeszyna.

W opisie tejże wioski autorzy opracowania zawarli następującą informację: *Na podwórzu zagrody nr 96 stoi kamienny krzyż pokutny o wymiarach 120 × 79 × 31 cm. Później wykuto na nim datę (prawdopodobnie) 1715. Data ta może mieć związek z wytyczeniem granicy pomiędzy posiadłościami cystersów z Krzeszowa i jezuitów z Pragi, którzy mieli majątek po drugiej stronie granicy. Krzyż mógł pełnić wtórnie rolę kamienia granicznego<sup>1</sup>.*

Rzeczywiście znane są liczne przykłady kamiennych krzyży, które niegdyś bądź to celowo ustawiano jako znaki graniczne, bądź też wtórnie przystosowywano do takiej roli<sup>2</sup>. Jednak moim zdaniem brak jest przesłanek przemawiających za tym, że tak właśnie było w przypadku krzyża z Okrzeszyna. Faktem jest, że zlokalizowany jest on w pobliżu granicy dóbr dwóch zakonów,



1. Rysunek kamiennego krzyża z rytem narzędzia zbrodni z Okrzeszyna (niem. Albendorf). Źródło: M. Hellmich, *Steinerne...*



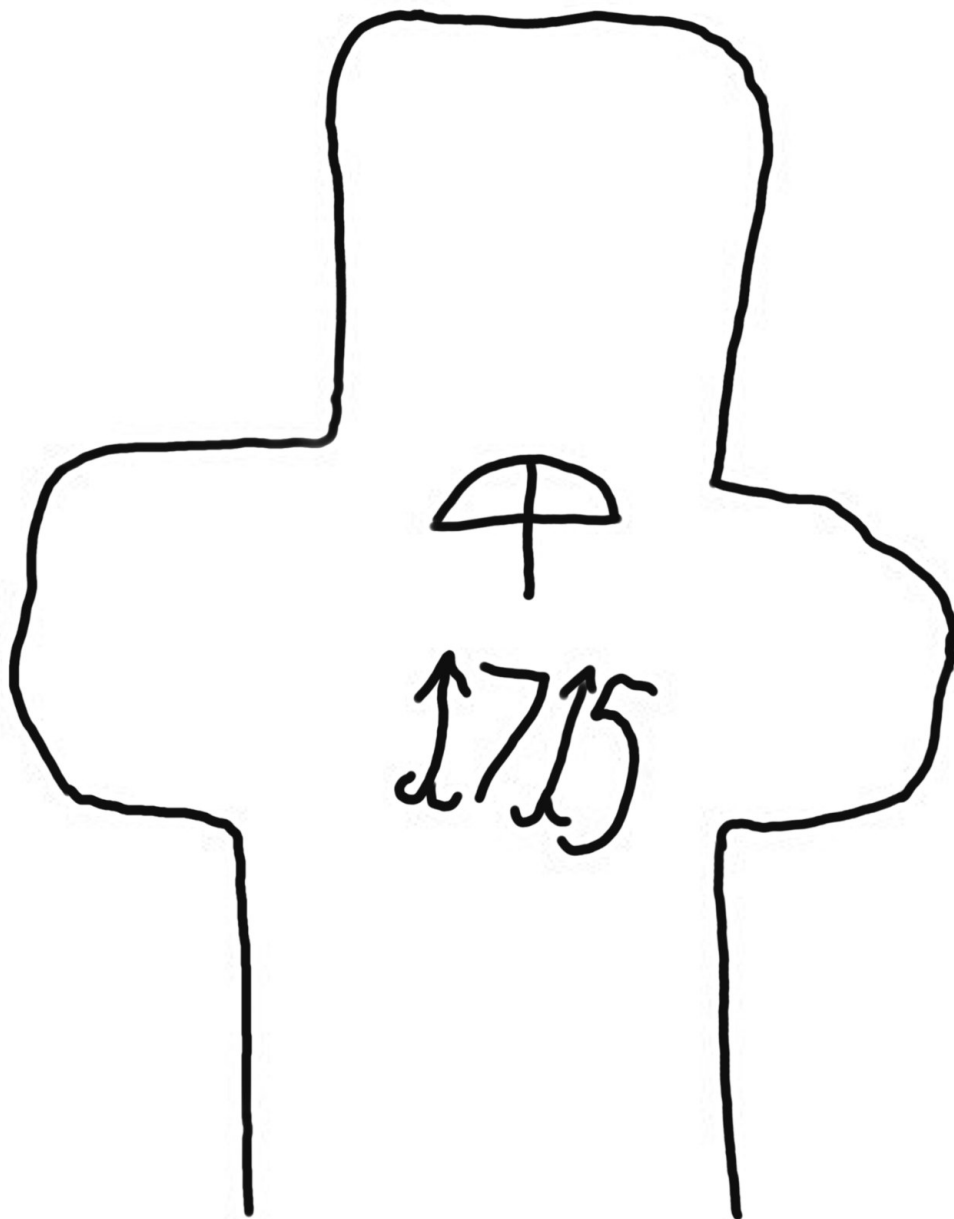
2. Zdjęcie kamiennego krzyża z Wambierzyc z rytem szabli.  
Fotografia: Witold Komorowski, rok 2009.



3. Krzyż z Okrzeszyna oświetlony intensywnym bocznym światłem.  
Fotografia: Marian Gabrowski, rok 2024.

które rozgraniczono na początku XVIII wieku, o czym świadczy wiele zachowanych kamieni granicznych z 1727 roku. Jednak to przesłanki zbyt nikłe, aby na ich podstawie przypisywać temu krzyżowi rolę znaku granicznego. Jego odległość od granicy polsko-czeskiej, która pokrywa się z dawną granicą dóbr wspomnianych zakonów, jest zbyt duża i wynosi niemal 700 metrów. Brak też jakichkolwiek informacji na temat tego, aby wcześniej ustawiony był on w innym miejscu.

Także inna znana mi literatura milczy na temat tego, aby mógł on pełnić taką funkcję. Krzyż wzmiankuje się jako obiekt umieszczony w miejscu zbrodni<sup>3</sup>, bardzo pochylony i z wyrytą datą 1715 lub 1719<sup>4</sup>. Cyfry te są tak słabo czytelne, że niektóre opracowania w ogóle o nich nie wspominają<sup>5</sup>.



4. Odrys rytów widocznych na krzyżu.



5. Krzyż z Okrzeszyna na zdjęciu ilustrującym artykuł Gerharda Gläsera z 1990 roku.  
Źródło: *Schlesischer Gebirgsbote*, nr 5/1990, s. 108.

Ciekawy opis tego zabytku znalazłem w niemieckiej gazecie z 1990 roku. Gerhard Gläser, autor artykułu o kamiennych krzyżach, wspomina: *Na koniec następujące informacje o krzyżu pojednania z Okrzeszyna: Lokalizacja jest chyba wszystkim znana, na krzyżu widnieje wyryta liczba 1719 oraz zakrzywiony miecz jako znak morderstwa. Według kroniki z Trutnova, w tym miejscu został zamordowany mnich podróżujący z Žacléřa do Broumova; z kolei mój dziadek powiedział mi około 1930 roku, że został tam zabity po pijanemu rosyjski oficer<sup>6</sup>.*

Być może mieszkańcy wioski wspomniane tu morderstwo mnicha traktowali jako powód ustawienia krzyża? Śmierć rosyjskiego oficera raczej nie mogła być związana z powstaniem krzyża i podejrzewam, że po prostu zginął on w jego sąsiedztwie.

Rysunek wzmiankowanego w powyższym opisie rytu narzędzia zbrodni znalazłem w wydanej w latach międzywojennych książce Maxa Hellmicha. Podaje on, że w Okrzeszynie w powiecie kamiennogórskim (niem. *Albendorf Kreis Landeshut*) znajduje się jeden tego typu krzyż<sup>7</sup>, zlokalizowany koło młynna w górnej części wioski<sup>8</sup>.

Wydaje się, że bardziej trafnym określeniem dla tego „zakrzywionego miecza” byłoby słowo „szabla”. Witold Komorowski w swoim opisie kamiennych krzyży i kapliczek wspomina, że jest to przedstawienie spotykane rzadko, a jako przykład jego występowania podaje Wambierzyce<sup>9</sup>. Rzeczywiście, na znajdującym się tam krzyżu ujrzymy szablę.

Jednakże ryt ten jest zaskakująco podobny i podejrzewam, że na rysunku Hellmicha przedstawiono właśnie krzyż z Wambierzyc. Skąd mogłoby wynikać takie nieporozumienie? Wprawdzie dziś Okrzeszyn i Wambierzyce w żaden sposób nie kojarzą się ze sobą, jednak przed wojną obie miejscowości nazywały się *Albendorf*. Identycznie brzmiąca nazwa niewątpliwie mogła być źródłem pomyłki.

Daniel Wojtucki i Stanisław Zobniów w opisie wambierzyckiego krzyża stwierdzają też, że w jeszcze wcześniejszym opracowaniu Max Hellmich podał lokalizację „nieco błędną w umiejscowieniu we wsi”<sup>10</sup>. Jednak kiedy spoglądam do oryginalnego brzmienia przywołanego tam opisu, to zauważam, że według Hellmicha krzyż ten miał się znajdować w wiosce Albendorf „przy drodze do Trutnova”<sup>11</sup>. Jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że Wambierzyce od Trutnova dzieli dystans 40 km w linii prostej, a pomiędzy tymi miejscowościami jest kilka innych miast, to należy podejrzewać, że także i w tym miejscu doszło do jakiegoś nieporozumienia. Moim zdaniem omyłkowo podano opis lokalizacji krzyża z Okrzeszyna, który znajduje się właśnie przy drodze wiodącej w stronę Czech, gdzie pierwszym miastem, odległym niecałe 10 km w linii prostej, jest właśnie Trutnov.

Potwierdzenie moich podejrzeń, że krzyże z dwóch Albendorfów były ze sobą mylone, odnalazłem też w artykule Andrzeja Scheera, który wspominał o tym jeszcze pod koniec ubiegłego wieku<sup>12</sup>.

Wielokrotnie bywałem w Okrzeszynie i tamtejszy kamienny krzyż miałem okazję oglądać już niejednym razem, jednak nigdy nie wypatrywałem widocznych na nim rytów. Dlatego też przy najbliższej okazji postanowiłem dokładniej przyjrzeć się temu zabytkowi. Ku mojemu zaskoczeniu zauważyłem, że wprawdzie brak tu rytu szabli, ale zamiast niej można doszukiwać się innego narzędzia zbrodni: kuszy. Ryt ten jest słabo widoczny, jednakże staje się on czytelny przy bocznym świetle.

O ile liczne publikacje wspominają o wrytej dacie, to nie udało mi się natrafić na źródło wzmiankujące o umieszczeniu tu przedstawieniu takiego właśnie narzędzia zbrodni. Podejrzewam też, że przywołany wcześniej Gerhard Gläser, piszący swój artykuł kilkadziesiąt lat po wojnie, mógł zasugerować się

opracowaniem Maxa Hellmicha i nieświadomie powtórzyć zawartą tam pomyłkę. Samego rytu kuszy najprawdopodobniej nie było wówczas widać, gdyż zasłaniała go umieszczona na krzyżu tabliczka informacyjna.

Już po wysłaniu artykułu do Redakcji spostrzegłem, że opisywany przeze mnie krzyż wzmiankuje też *Heimatbuch des Kreises Landeshut*. Źródło to szczególnie warte jest przytoczenia w tym miejscu, gdyż prawdopodobnie to właśnie z tej książki Gerhard Gläser zaczerpnął informacje o tym zabytku, który opisano tam następująco: *Mocno zwiertzały, mocno przekrzywiony. Znak morderstwa: zakrzywiony miecz? Liczba 1719? Legenda: Według kroniki z Trutnova zamordowano tam mnicha udającego się z Žacléřa do Broumova; ludowa tradycja głosi, że pochowany jest tu rosyjski oficer*<sup>13</sup>.

<sup>1</sup> Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 8, Wrocław 1997, s. 264.

<sup>2</sup> D. Wojtucki, S. Zobniów, *Kamienne krzyże na Śląsku, Górnych Łużycach i ziemi kłodzkiej*, Wrocław 2017, s. 120-127.

<sup>3</sup> J. Milka, *Kamienne pomniki średniowiecznego prawa*, Wrocław 1979, s. 11.

<sup>4</sup> D. Wojtucki, S. Zobniów, *Pomniki dawnego prawa karnego na pograniczu polsko-czeskim*, Wrocław 2007, s. 84.

<sup>5</sup> W. Komorowski, *Kamienne krzyże i kapliczki na Dolnym Śląsku*, Polkowice 2014, s. 136.

<sup>6</sup> G. Gläser, *Erinnerungen an Steinkreuze in unser Heimat*, [w:] *Schlesischer Gebirgsbote*, nr 5/1990, s. 107; w oryginale: *Abschließend zu dem Albendorfer Sühnekreuz noch folgendes: Der Standort dürfte ja allen bekannt sein, das Kreuz trägt eingemeißelt die Zahl 1719, als Mordzeichen ein krummes Schwert. Nach einer Trautenauer Chronik wurde an dieser Stelle ein Mönch, der sich auf der Reise von Schatzlar nach Brauna befand, ermordet; mein Großvater erzählte mir um 1930 ungefähr, daß dort ein russischer Offizier nach einem Zechgelage umgebracht worden sei.*

<sup>7</sup> M. Hellmich, *Steinerne Zeugen mittelalterlichen Rechtes in Schlesien. Steinkreuze, Bildstöcke, Staupsäulen, Galgen, Gerichtstische*, Liegnitz 1923, s. 21.

<sup>8</sup> Ibidem, s. 23.

<sup>9</sup> W. Komorowski, op. cit., s. 10 oraz 196.

<sup>10</sup> D. Wojtucki, S. Zobniów, *Kamienne krzyże na Śląsku, Górnych Łużycach i ziemi kłodzkiej*, Wrocław 2017, s. 277.

<sup>11</sup> M. Hellmich, *Steinerne Zeugen mittelalterlicher Gerichtsbarkeit in der Grafschaft Glatz*, [w:] *Guda Obend! Heimatliches Jahrbuch für die Grafschaft Glatz und ihre Nachbargebiete*, Jg. 9, 1919, s. 100; w oryginale: *an der Straße nach Trautenau.*

<sup>12</sup> A. Scheer, *Krzyże pokutne i przęgierze byłego powiatu Nowa Ruda*, [w:] *Bractwo Krzyżowców*, zeszyt 42, kwiecień 1999, s. 31-32

<sup>13</sup> E. Kunick (red.), *Heimatbuch des Kreises Landeshut i. Schl., Landeshut 1929*, s. 349; w oryginale: *Stark verwittert, stark schief gerückt. Mordzeichen: Krummes Schwert? Zahl 1719? Sage: Nach einer Trautenauer Chronik wurde dort ein Mönch, der sich auf der Reise von Schatzlar nach Braunau befand, ermordet; nach dem Volksmunde liegt hier ein russischer Offizier begraben.*

## Zusammenfassung

RÄTSEL DES STEINERNEN KREUZES VON OKRZESZYN  
(ALBENDORF)

Der Autor ist seit Jahren auf der Suche nach steinernen Grenzzeichen der Zisterzienser von Krzeszów (Grüssau) und hat sich für ein Steinkreuz aus Okrzeszyn (Albendorf) interessiert, das einer Quelle zufolge als Grenzzeichen gedient haben könnte. Der Autor bezweifelt jedoch eine solche Funktion, da das Kreuz zu weit von der Grenze entfernt ist und es keine Hinweise auf seine frühere Verlegung gibt. Eine Analyse der in der Literatur gefundenen Hinweise hat zudem ergeben, dass das hier beschriebene Steinkreuz immer wieder mit dem Kreuz aus Wambierzyce (Albendorf) verwechselt wurde, das vor dem Krieg den gleichen Namen wie Okrzeszyn (Albendorf) trug. Darüber hinaus stellte sich heraus, dass auf dem Kreuz eine Armbrustgravur zu sehen war, die in keiner der dem Autor bekannten Quellen erwähnt wird.

## Resumé

## TAJEMSTVÍ KAMENNÉHO KŘÍŽE Z OKRZESZYNA

Autor léta pátrá po kamenných hraničních značkách cisterciáků z Krzeszówa a začal se zajímat i o kamenný kříž z Okrzeszyna, který podle jednoho z pramenů mohl sloužit jako hraniční mezník. Autor však tuto funkci zpochybňuje, protože kříž je příliš daleko od hranice pozemků a neexistují žádné důkazy pro jeho dřívější přemístění. Analýza zmínek nalezených v literatuře také umožnila povšimnout si, že zde popsany kamenný kříž byl často zaměňován s křížem z Wambierzyc, které měly před válkou stejný název jako Okrzeszyn. Navíc se ukázalo, že se na kříži nachází ryt kuše, což nebylo zmíněno v žádném ze zdrojů známých autorovi.